

NASILJE NAD ŽENAMA MOJA PROFESIONALNA ODGOVORNOST

CENTAR ZA PROMOCIJU
ZDRAVLJA ŽENA
BEOGRAD, 2011

Izdavač:
CENTAR ZA PROMOCIJU ZDRAVLJA ŽENA

Uredila:
Stanislava Otašević

Elektronsko izdanje:
SM MARKETING

BEOGRAD, 2011

U ovom dokumentu postoje interaktivna polja koja korisniku omogućavaju "skokove" i samim tim brže kretanje kroz izloženi materijal. Interaktivne su odredice sadržaja, polja na traci u dnu i crvene reči ili brojevi u tekstu koji su podvučeni. Naravno, korisnik se uvek može služiti i pogodnostima Adobe Reader-a ili Adobe Acrobat-a, programa u kome se pristupa ovom dokumentu.

CENTAR ZA PROMOCIJU ZDRAVLJA ŽENA
Mačvanska 8, 11000 Beograd
Tel: +381 244 09 64
www.centarzdavljezena.org.rs
e-mail: centarpzz@gmail.com

UVODNA REČ

Pred Vama je novo, drugo, izdanje Priručnika za praksu u zdravstvenim ustanovama, pod nazivom „Nasilje nad ženama, moja profesionalna odgovornost. Centar za promociju zdravlja žena iz Beograda je ovom prilikom priredio Priručnik u novoj elektronskoj formi u želji da bude što pristupačniji i da ga može koristiti što veći broj zdravstvenih radnika/ca.

Prirediti priručnik iz oblasti nasilja nad ženama, za zdravstvene radnike/ce, složen je i odgovoran zadatak, koga su autori bili svesni od samog početka. Pristupiti pisanju ovog štiva bio je veliki izazov, s obzirom da ovakva vrsta literature nije postojala na našem jeziku. Na žalost, još uvek je ova publikacija jedinstvena na ovom području. U svetskoj stručnoj literaturi, iz ove oblasti, postoji obilje priručnika, vodiča i članaka koji zdravstvenim radnicima/ama omogućavaju dobar uvid u suštinu problema rodno uslovljenog nasilja, a takođe i dragocenu pomoć u adekvatnom postupanju i zaštiti žena izloženih nasilju. Međutim, shvatili smo da naš sistem i kulturološki kontekst zahtevaju da polazište nađemo u svojoj sredini i da tekst napišemo tako da je njegov sadržaj prihvaćen i primenjiv u našim uslovima. Svakako, da smo konsutovali brojnu svetsku literaturu, pa i citirali je, smatrajući da čitaocu/čitateljki može biti od koristi da sagleda pristup samom problemu i mogućnostima njegovog uspešnog rešavanja. Ipak, u samom procesu nastanka ovog teksta važna, a možda i najvažnija, bila nam je razmena iskustava zdravstvenih radnika/ca sa kojima smo kroz interakciju, razmenu iskustava i definisanje edukativnih i praktičnih potreba stvorili sadržaj koji doprinosi promeni stavova, znanju i veštinama, i poboljšanju servisa u zdravstvenom sektoru u skladu sa savremenim postulatima koji su priznati u ovoj oblasti.

Poseban doprinos, da ova publikacija dobije na svom punom značaju, dale su žene žrtve nasilja koje bile spremne da govore o svojim potrebama i očekivanjima od zdravstvenog sektora.

Svoj entuzijazam i motivisanost koji smo uložili tokom rada na priručniku „Nasilje nad ženama, moja profesionalna odgovornost“, želimo da podelimo sa Vama u želji da ćete na stranicama koje slede naći mnoge odgovore koji će Vam učiniti svakodnevni rad lakšim i razumljivijim.

Želimo da se ovom prilikom zahvalimo svima koji su nam pomogli da naš rad na ovom zadatku bude uspešan i pretočen u realnost.

AUTORI

SADRŽAJ

NASILJE NAD ŽENAMA

Nasilje nad ženom - Točak: moć i kontrola

NASILJE NAD ŽENAMA I ZDRAVSTVENE POSLEDICE

Zdravstvene posledice nasilja (šematski prikaz)

ODGOVOR ZDRAVSTVENOG SISTEMA NA NASILJE NAD ŽENAMA

ODGOVOR ZDRAVSTVENE USTANOVE NA NASILJE NAD ŽENAMA

DOKUMENTOVANJE TELESNIH POSLEDICA NASILJA NAD ŽENAMA

Dokumentovanje nasilja u zdravstvenoj ustanovi

OSTALI POSTUPCI U ZDRAVSTVENIM USTANOVAMA

Šta zdravstveni radnik može da uradi - sažetak postupka

ZAKONSKA REGULATIVA

PRILOZI:

Prilog 1: **Obrazac za dokumentovanje nasilja**

Prilog 2: **Bezbedonosni plan - Model**

Prilog 3: **Međunarodni instrumenti**

Prilog 4: **Postojeći podaci i istraživanja**

Prilog 5: **Drugi vidovi seksualnog nasilja nad ženom**

Prilog 6: **Proces seksualnog zlostavljanja dece od strane poznatih osoba (šematski prikaz)**

Moć i kontrola u toku zabavljanja

Nasilje nad decom - Točak: moć i kontrola

Prilog 7: **Model lokalne međuinstitucionalne saradnje na prevenciji i rešavanju slučajeva nasilja u porodici**

Dušica Popadić

NASILJE NAD ŽENAMA

NASILJE NAD ŽENAMA JE ZLOČIN IZ MRŽNJE

Nasilje nad ženama je krivično delo pri kojem žena ili žensko dete preživljava strah od smrti. Svaka situacija nasilja nad ženama nosi rizik od smrtnog ishoda. Odgovornost je države i društva za ishod, za izlaz iz situacije nasilja, odnosno oporavak žene. Zlostavljana žena nije nikad odgovorna za nasilje kojem je izložena, odgovoran je isključivo izvršilac nasilja. Iskustvo zlostavljane žene i njena reč je jedino merodavno u sačinjavanju kako teorijskog koncepta, tako i praksi prevencije i suzbijanja nasilja nad ženama. Čast je zaslužiti da Vam zlostavljana žena poveri da joj se dogadja nasilje. U strahu od nasilnika, normalno je da će zlostavljana žena poreći da nasilje postoji ili menjati svoju izjavu. Demonstracija moći pomagač(ica) kroz procenjivanje i nepoverenje prema njoj koje se u praksi dešava samo zato što je žena predstavlja retraumatizaciju za žrtvu. Zagovaranje razumevanja nasilja nad ženom na stare načine iz ugla psihopatologije i starih praksi medicinskog modela u vidu «lečenja žrtve» - umesto prepoznavanja traume kao zdrave i normalne reakcije na nezdrave okolnosti - direktna je pomoć izvršiocu u vršenju krivičnih dela iz oblasti nasilja nad ženama. Prijavljivanje krivičnih dela iz oblasti nasilja nad ženama i prijavljivanje izvršioca je zakonska odgovornost u Srbiji. Nasilje nad ženama nije privatni problem žene, već država sprovodi gonjenje po službenoj dužnosti. Poverenje u iskaz žene i autentično ravnopravan saradnički odnos sa ženom je lična odgovornost svake/og od nas ko se pojavljuje u ulozi saveznice/ka, bilo kao privatno ili službeno lice.

Nasilje zasnovano na rodnoj pripadnosti je novi termin za pojam «muško nasilje nad ženama» i kad se u ovom poglavlju koristi termin «nasilje nad ženama», misli se opet na muško nasilje nad ženama. Faktor rizika da se nasilje dogodi je pol. Samo zato što je žena, ona postaje žrtva nasilja. Mizoginija države, društva i izvršioca čini da se dogodi i ponavlja ovaj zločin iz mržnje (hate crime). Rodne uloge muškarca i žene i dečaka i devojčice su «već 3000 godina podeljene karte» koje nudi patrijarhalno društvo i suzbiti nasilje nad ženama znači dekonstruisati patrijarhat koji nudi niz vrednosti kao dobru podlogu za odvijanje nasilja prema ženi. Očekivana polna struktura da su žene te koje su izložene nasilju (i deca), a najčešće osobe muškog pola vrše nasilje je deo Vase ekspertize i kompetencije. Pri upoznavanju i korišćenju Priručnika koji je pred Vama važno je imati u vidu polnu strukturu žrtava i izvršilaca i redovno se tokom korišćenja Priručnika podsetiti da govorimo samo o muškarcima koji su nasilni, a ne o svim osobama muškog pola. Ista napomena važi i za žene koje su izložene nasilju, a čija trauma je u daljem tekstu detaljnije objašnjena. Dakle, ne govorimo o svim ženama. Problem nasilja nad ženama obradujemo na osnovu reprezentativnih uzoraka prijavljenih slučajeva u Srbiji i u svetu. Pravilno razumevanje ovih procesa dugujemo žrtvama nasilja (victims), kako bi postale osobe koje su preživele nasilje (survivors), a zatim pobednice (winners).

RODNE ULOGE

(umesto profila žrtve, izvršioca i porodice u kojoj postoji nasilje)

Da bi se nasilje odvijalo, potrebne su tri komponente: moć, autoritet i poverenje. Sve komponente postaju komponente društvene opresije i poznate su iz oblasti različitosti. Biti žena-žrtva ili žena koja je preživela nasilje znači biti različita. Znači još jedan marginalizovani društveni identitet i još jednu diskriminaciju.

Faktor rizika se ne krije u obeležjima rase, klase, seksualnoj orijentaciji, izgledu, intelektualnoj i fizičkoj sposobnosti, starosti, etničkoj odnosno nacionalnoj pripadnosti, religiji. Nijedno geografsko područje (niti podela na ruralnu ili urbanu sredinu) ne nosi posebnu zastupljenost a isto važi i za obrazovanje. Sva obeležja su podjednako spomenuta i u vezi žene-žrtve nasilja i izvršioca. Ne postoji definisan profil žrtve, profil izvršioca ili profil porodice. Svako se može naći u jednoj od ovih pozicija, srećom - ne zatiče se svako. U suočenju sa problemom nasilja, uobičajene su reakcije šok i neverica, te pokušaj uspostavljanja kontrole kroz «kalupe» i, s tim u vezi, potraga za profilima. Potreba je da kad se pronadje profil, da se problem udalji od sebe i da se kaže «ne, meni to ne može da se dogodi, to se dešava nekom drugom». Jedino što se može izdvojiti jeste da se tajna o nasilju duže krije u urbanim i «visoko intelektualnim» slojevima.

Profil bilo žrtve, izvršioca ili porodice se najčešće gradi kroz aktiviranje jednog od mehanizama opresije koju dominantna društvena grupa koristi kako bi čuvala i isticala svoju lagodnu poziciju. Radi se o «žrtvenom jarcu» koji najčešće znači da će dominantna grupa uprti prstom u marginalizovanu i izložiti je dodatnom pritisku. Tako će čest stereotip biti da se nasilje dešava u romskoj zajednici, da su izbeglice u Srbiju uvezle incest («kod nas ranije toga nije bilo», kaže lokalno stanovništvo), da su homoseksualci zapravo pedofili, da su žene «laka roba» i zato bivaju silovane (izazivaju, traže, pa su i zaslužile «tako joj i treba, to je ona tako izabrala, što se nije čuvala») ili da se ne radi o incestu već o ženama koje

seksualno fantaziraju o očevima (i za Frojda ovaj izazov je došao prerano, te je traumu imenovao kao histeriju kod žena i ova zamena teza je uzela godine i godine). Svi stereotipi koji se pridružuju žrtvi nasilja su po nju stigmatizujući, optužujući, okrivljujući. Stereotipi koji se tiču izvršioca često opravdavaju njegovu odgovornost za vršenje nasilja («divan, porodični čovek», «alkoholičar», «imao je teško detinjstvo», «hranitelj i glava porodice», «u pitanju je nekontrolisani nagon, nemogućnost kontrole besa, impuls, to je jače od njega», itd.). Podrška i jednim i drugim stereotipima znači direktnu podršku perspektivi izvršioca i «zeleno svetlo» da produži da zlostavlja. Nasilje se dešava najpre u većinskim društvenim grupama, radi se o belim heteroseksualnim urbanim porodicama sa decom.

NJEGOVO NASILJE JE NJEGOV IZBOR

Nasilje izvršioca je njegov izabrani način ponašanja i planski smišljena akcija. Većina stručne i opšte javnosti odbija da usvoji ovo polazište dokazano kroz problem neravnopravnosti polova i koncept (zloupotrebe) moći u kontekstu rodnih uloga. Namesto toga, stari koncepti i stare prakse fenomen nasilja nad ženama nedovoljno prepoznaju kao rezultat društvenog konstrukta neravnopravne raspodele moći između polova i zloupotrebe moći u kontekstu rodnih uloga. Prema ženi koja je preživela nasilje izostaje pristup iz perspektive traume i oporavka, već se to čini iz sfere psihopatologije i praktikuje prevashodno medicinski pristup. Izvršiočeva odgovornost za nasilje se relativizuje i opravdava pravom na destruktivnost (destructive entitlement) koje znači da mu njegova eventualna predistorija preživljenog nasilja daje pravo da «zbog toga sada zlostavlja». Posebno opasan «profil» psihijatrizovane osobe (bilo pridružen žrtvi bilo izvršiocu) podržava izvršioca kao «neuračunljivog» - znači nije odgovoran za svoja dela – a diskredituje žrtvu kao akterku čiji se iskaz ne može smatrati verodostojnim. Ne postoji nijedno mentalno

oboljenje ili psihički poremećaj kod izvršioca, postoji samo glad za moći i uživanje u demonstraciji iste, plodovima zloputrebe i nesankcionisanosti krivičnog dela.

Zapaža se niz osnova po kojima se zadržava status quo i odobrava počinjeno nasilje, umesto otvaranja opcije da je izvršilac, ukoliko mu ne odgovara bilo šta u partnerskom odnosu – slobodan da ode. Dinamika nasilja u svom viru snažno povuče, tako da se ova mogućnost potpuno zaboravlja. Npr. u okviru nasilja u partnerskom odnosu, izvršilac u svojoj tipologiji «kobre» (čvrsto drži partnerku u obruču partnerskog odnosa sve do njenog izlaska iz situacije nasilja, a zatim traži novu i s njom započinje nasilni obrazac ispočetka) ili «pit-bula» (i posle partnerkinog odlaska, izvršilac ne odustaje od nasilja, u stanju je «pronadje ma gde da je» i ugrožava iznova) - zamagljuje da je za njega odlazak legitimna opcija. Sve ovo ukazuje da je neuporedivo značajnije aktivnim slušanjem i žene i izvršioca doći do njegove perspektive razmišljanja nego podržavati nepostojeće profile. Time se samo gubi vreme i nanosi nesaglediva posledica po ženu.

Ključno u razumevanju zloupotrebe odnosa privrženosti (attachmment-a) koju izvršilac čini prema ženi (i detetu) je u činjenici da patrijarhalno društvo predlaže i zastupa izvestan niz vrednosti koje daju podlogu i saglasnost za odvijanje nasilja. Koje su predrasude koje podržavaju odvijanje nasilja?

MIT O UZAJAMNOSTI

Mit o uzajamnosti predstavlja patrijarhalni koncept kojim se uvodi podela odgovornosti za nasilje između izvršioca i žrtve. Čuje se kroz predstave «tuku se...» ili «naravno da je morao da je udari kad je pružila jezik do patosa», suštinski internalizovane uz pomoć poruka primljenih na ranom uzrastu kao što je npr. «ko se bije, taj se voli» i dr. Nije retko čuti od

profesionalaca zaposlenih i u zdravstvenim i drugim ustanovama da je silovanje u braku «njihov način komunikacije».

Mit o uzajamnosti je posebno na snazi kad se zlostavljana žena suprotstavlja izvršiocu. Žena u situaciji nasilja ima samo tri alternative: da ostane, da ode i da se suprotstavi. Na žalost, onog trenutka kad se žena suprotstavi muškarcu koji je nasilan prema njoj, zaboravi se da je ona žrtva i da se praktično radi o samoodbrani. Postoji društveni veto na stvarni otpor žene. Ona mora da bude poslušna, a pozivanje na njen otpor je samo figurativno, u okviru okrivljavajućih poruka i kritizma zašto nije napustila izvršioca. Ukoliko se odluči na suprotstavljanje, otpor se opet okreće protiv nje i ona postaje vidjena kao «jedini agresor».

NASILJE NAD ŽENAMA «NIJE DOVOLJNO OZBILJAN ZLOČIN»

Kod stručne i opšte javnosti manjka profesionalna i lična odgovornost obaveznog prijavljivanja pri sumnji ili saznanju da je učinjeno ovo krivično delo. Neprijavlivanje je negativna praksa s obzirom da ne postoji izricanje mera u slučaju neprijavlivanja, posebno od strane službenih lica. U slučaju krivičnog gonjenja, proceduralna i zakonska rešenja su izuzetno retraumatizirajuća za ženu (dakle zaštićujuća za izvršioca). Sve ovo čini ponavljanje demonstracije moći institucija prema ženi čije je traumatsko iskustvo uzrokovano ponašanjem izvršioca već posledica zloupotrebe moći. Zapravo, problem nasilja nad ženama se ne tretira kao dovoljno ozbiljan, jer žene kao najveća marginalizovana društvena grupa nisu vidjene kao važne.

Sve ovo dovodi do toga da žena gubi poverenje u sistem i s pravom ne veruje da će dobiti pomoć. Žrtve imaju svoje razloge za ćutanje. Osnovni razlog je strah, od izvršioca, od njegove osvete, od ponavljanja nasilja, od smrti uzrokovane nasiljem. Žene poriču zato što se boje. Žene će kasnije, npr. pri davanju izjave, i slagati zato što su u strahu. Žene će umanjivati

zločin ili krivicu preuzimati na sebe zato što se plaše i zato što živimo u patrijarhalnom društvu gde je sistem zaštite neodgovarajući.

Nećete naći ženu koja je bila pretučena od strane partnera, a koja će posle toga rado svedočiti, otići na sud i pokazati prstom u izvršioca, nadajući se da će se nešto pozitivno po nju dogoditi. Unazad niz godina se najčešće dogodi da se slučaj proglašuje prekršajem, a on ne dobije kaznu zatvora. Normalno je da će ona izmeniti priču i on će izmeniti svoju. Oboje će tvrditi da je ona učinila nešto što je prethodilo sukobu. Na taj način je njegov postupak predstavljen kao samoodbrana ili postizanje kontrole nad histeričnom ženom. Zadatak saveznica/ka je naučiti dinamiku nasilja i verovati ženi, a nikako ne smatrati da nasilja nije bilo.

U mogućnosti ste da iskažete pravilan stav prema nasilju nad ženama. Akteri će Vam saopštiti ono što Vam možda nikada više neće reći. I zbog žrtve i zbog izvršioca je važno da pokažete da ste protiv nasilja i da u okviru dinamike nasilja znate da tačka nasilja ima svoju nepobitnu jasnost: uvek se zna precizno ko trpi nasilje, a ko vrši nasilje (nema «sive zone»). Ili ćete jasno svojim ponašanjem pokazati svoj stav o nasilju: da je to neprihvatljivo, protivzakonito i kriminalno.

Ili ćete imati drugi stav – da nasilje nad ženama i nije tako važno i da posledice nisu važne. Ako stojite na ovom drugom polazištu, važno je da se povučete i prepustite asistenciju nekom drugom ko pruža poverenje u iskaz žrtve i ima spremnost da pokaže maksimalnu otvorenost. Nisu svi jednako spremni za rad u kontekstu nasilja. Ne moraju svi raditi u kontekstu nasilja. Zabluda je da je proces učenja pomagač(ic)a kroz oficijelne edukacije dovoljan za pravilnu asistenciju za žrtve nasilja. Znanja je najjednostavnije nadograditi – ali stavovi o ženama, temi nasilja i temi različitosti su presudni. Treći faktor koji određuje asistenciju se tiče (prethodne) kulture komunikacije i saradnje medju profesionalcima/cima zaposlenim u institucijama.

NASILJE NAD ŽENAMA KOJE SU IZLOŽENE VEĆEM RIZIKU OD VIKTIMIZACIJE (1)

Romkinje su žrtve duple diskriminacije i nasilja, kao žene i kao pripadnice svoje etničke grupe. Nailaze na loš prijem u većini društvenih institucija. Zvanične institucije, npr. Centri za socijalni rad, SUP, sudovi, zdravstvene institucije nisu zainteresovane da pomognu Romkinji i ona se tu sreće sa različitim oblicima diskriminacije.

Državne institucije ne čine napore ni na prepoznavanju svih specifičnosti **lezbejske egzistencije** i ne čine napore na zakonskom prepoznavanju i sankcionisanju nasilja nad lezbejkama. Takođe, institucije se oglašuju na svakodnevnu diskriminaciju i govor mržnje uperen prema istopolno orijentisanim osobama. Prema primerima prakse nevladinih organizacija koja se bave LGBT pravima (lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba), nasilje se najčešće ne prijavljuje policiji iz straha od nastavka torture i dodatne diskriminacije u institucijama, kao i zbog straha od “objavljivanja” seksualne orijentacije. Rezultat je da nasilje najčešće ostaje nevidljivo. Specifičnost nasilja nad ženama drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne je i u tome što ne postoji zvaničan stav države i relevantnih institucija koji bi ukazao na postojanje osude diskriminacije i nasilja ove vrste. Nasilje nad lezbejkama je nasilje kojim se država ne bavi, odnosno ne bavi se na poseban način, iako je homofobično nasilje oblast koja zahteva specifičan pristup i senzibilisanost.

Nasilje nad **ženama sa invaliditetom** čine najčešće oni od kojih žene fizički zavise. Žene sa invaliditetom su često žrtve prinude, i to najčešće zloupotrebom službenog položaja. Takođe dolazi i do otkrivanja zlostavljanja u institucijama za osobe sa invaliditetom. U dve trećine slučajeva, žrtve ne zatraže pomoć ni od jedne državne institucije. Razlozi za neobraćanje su arhitektonske barijere, strah od osude okoline, strah od osвете, nepoverenje u institucije.

Ženske nevladine organizacije beleže i posebno težak položaj **žena koje su strankinje** i žrtve nasilja u porodici. Njima je dodatno otežan izlazak iz nasilja time što, npr. u slučaju razvoda od nasilnika, teško ostvaruju pravo na boravak u zemlji, nemaju pravo na rad i socijalnu pomoć.

Takođe, **žene sa psihički izmenjenim ponašanjem** su žrtve višestruke diskriminacije, ne samo zbog činjenice da su posebno izložene nasilju, već institucije od kojih bi trebale da dobiju zaštitu uglavnom ne veruju njihovim iskustvima. Uz to, ženske nevladine organizacije beleže i veliki broj slučajeva ponovnog nasilja koje one preživljavaju u pojedinim ustanovama zatvorenog/poluzatvorenog tipa (psihijatrijske bolnice, prihvatilišta za odrasle i sl.).

VIDOVI NASILJA ZASNOVANOG NA RODNOJ PRIPADNOSTI

Nasilje nad ženama se pojavljuje kao emocionalno, fizičko i seksualno. Svaku od ovih taktika je važno posmatrati u kontekstu koji čine sledeći parametri: ko je žrtva, pol žrtve, njen odnos bliskosti sa izvršiocom, pol izvršioca, trajanje, učestalost, koje konkretne nasilne radnje su postojale od strane izvršioca vršio, da li je nasilje obelodanjeno, koja je prva reakcija s kojom se žrtva suočila ukoliko je obelodanila (da li joj se verovalo ili ne), da li je dobila odgovarajuću profesionalnu asistenciju i da li je ostvaren pozitivan ishod na sudu. Svaki od ovih parametara podjednakom važnošću određuje ozbiljnost traume i šanse za oporavak zlostavljane žene. U policijskom radu je i mesto zločina od posebnog značaja ili način izvršenja koji može biti u okviru organizovanog kriminala, npr. problema trgovine ljudima ili pedofilije na internetu.

a) NASILJE U PORODICI

Nasilje u porodici predstavlja obrazac različitih ponašanja koja kreću od ponižavajućih komentara, grubih šala, preko ekonomske eksploatacije, udaranja i šutiranja, izolacije, do seksualnog zlostavljanja, davljenja, sakaćenja i ubistva. Definicija važi za odnos između dve odrasle osobe (pri čemu podaci ženskih NVO u Srbiji pokazuju da se u devet od deset slučajeva nasilja u partnerskom odnosu, kao izvršilac pojavljuje osoba muškog pola, zapravo suprug ili vanbračni partner – dok je žrtva žena).

U ovom trenutku definicija se ne tiče konteksta nasilja nad decom, iako su deca gotovo uvek i sama svedoci i/ili žrtve nasilja kad je majka zlostavljana od strane partnera.

Podaci ženskih NVO u Srbiji, kao do sada najpouzdanijeg izvora u zemlji i uvrštenog u različite državne (nacionalne) strategije, pokazuju da je svaka druga žena koja se zatekne u partnerskom odnosu emocionalno zlostavljana. Takođe, da je svaka treća žena koja se nadje u partnerskom odnosu fizički zlostavljana. I na kraju, da je svaka četvrta žena u Srbiji koja ima partnerski odnos seksualno zlostavljana od strane partnera.

Polazni okvir nacionalne strategije protiv nasilja (radni tekst), (2005), Ministarstvo za rad, zapošljavanja i socijalnu politiku RS

SINDROM PRETUČENIH ŽENA (BATTERED WOMEN'S SYNDROME)

Sindrom pretučenih žena je niz simptoma koje se tiču misli, osećanja i ponašanja kod žena izloženih nasilju u partnerskom odnosu, a koji oslikava bol i poniženost žene, razara njene osnovne vrednosti. Sva teorijska objašnjenja u kontekstu nasilja nad ženama i decom su nastala tako što su «najpre» zlostavljane žene živele svoje živote u kojima je postojalo nasilje da bi se kasnije iskustva kroz grupe za podizanje svesti i grupe samopomoći imenovala kao nasilje i uočavale pravilnosti, te su ovim redosledom «stvarni životi sistematizovani u oficijelnu terminologiju» u ovoj oblasti. Istorijski, ovaj proces su započele žene u zapadnoj Evropi i SAD ranih '70-ih dvadesetog veka. Kad je reč o Sindromu pretučenih žena, radi se o fenomenu koji je u uređenim zemljama prepoznat na sudu i služi kao pomoć u rasvetljavanju nasilja u porodici kao krivičnog dela, odnosno uzimanju iskaza, definisanju realnih mogućnosti zlostavljane žene u toku prikupljanja dokaza, očekivanim reakcijama od strane izvršioca i dobijanju njegovog priznanja. On precizno opisuje dinamiku nasilja i zloupotrebu moći od strane izvršioca-partnera u dugom roku u

okviru odnosa privrženosti. Iako sam naziv ukazuje prevashodno na fizičko nasilje kojem je izložena žena, suštinski Sindrom pretučenih žena sistematizuje efekte celine nasilja (emocionalno, fizičko i seksualno) kojem je žena izložena i uvodi razumevanje kategorije akumuliranog bola kod žene prepoznatljive kada ovo dugogodišnje trpljenje može imati za posledicu i ubistvo nasilnog partnera. Naravno, niko nema pravo da liši života drugu osobu i za to mora snositi odgovarajuće posledice, ali se naznačeni kumulativni efekat uzima kao značajna olakšavajuća okolnost pri izricanju presude, jer se radi o žrtvi nasilja.

TOČAK MOĆI I KONTROLE (POWER AND CONTROL WHEEL)

Točak nasilja nad ženama (2) upoznaje nas sa obrascem nasilja u porodici i konkretizuje kako se odvija život u kući u kojoj postoji nasilje nad ženom. U sagledavanju ovog šematskog prikaza najvažnije je kako se Točak nasilja čita.

Naime, centralni krug pokazuje cilj, odnosno uzrok svakog nasilnog ponašanja koji se ogleda u demonstraciji moći i uspostavljanju kontrole nad osobom koja trpi nasilje. Praktično, centralni krug Točka nasilja nad ženama odgovara na pitanje «zašto» se nasilnik odlučuje na nasilje. Dakle, koren nasilja se ne može pronaći u sferi psihopatologije. Nalazi se u društvenoj konstrukciji neravnopravne raspodele moći između polova.

Strategije/taktike (emocionalno, ekonomsko, seksualno zlostavljanje, manipulisanje decom, pretnje, korišćenje muške privilegije, zastrašivanje, izolacija) odgovaraju na pitanje «kako» - kako nasilnik vrši nasilje. Njima se nasilnik služi da bi postigao za sebe željeni cilj i to je zbir radnji koje mogu biti korišćene pojedinačno ili u kombinaciji pojedinih. U ovom trenutku je važno uočiti da kada se čuje priča zlostavljane žene, nije teško je «provući kroz točak nasilja» i ubrzo prepoznati obrazac nasilja (dve i više korišćenih taktika uspostavlja obrazac nasilja i više se ne može govoriti o nepovezanim incidentima za koje se najčešće okrivljuje žena, a

bez imenovanja sistemskog društvenog problema i isključive odgovornosti izvršioca za nasilje).

Nije neophodno da izvršilac koristi istovremeno taktike ili da uopšte koristi čitav niz. Izbor, načini primene, intenzitet, učestalost itd. zavise od procene nasilnika šta je u određenom trenutku željeni cilj. Sofisticiranost metoda upravo počiva na tome što nasilnik odlično poznaje svoju žrtvu i to zloupotrebljava. Emocionalno zlostavljanje može imati svoje suptilnije radnje od fizičkog zlostavljanja, ali to ne znači da su manje destruktivne po ženu. Puno žena kaže da emocionalni ožiljci znatno duže zarastaju nego slomljene kosti.

Takodje, jedan izvršilac je instalirao kompjuterski program u koji je žena koja je imala potpunu slobodu da raspolaže zajedničkim prihodima na kraju dana morala da unosi sve dnevne troškove koje je on zatim upoređivao sa donešenim računima i stvarnim stanjem novca koji je preostao. U vreme razvoja modernih tehnologija, listanje adresara mobilnog telefona žene od strane izvršioca je česta nasilna radnja koju opravdava svojom ljubomorom i zahteva od žene i njenog okruženja da razumeju kao dokaz ljubavi. U partnerskom odnosu u kojem postoji nasilje nastaje problem i onda kada umesto porodične e-mail adrese, žena odluči da otvori sopstvenu e-mail adresu. Reakcija izvršioca je «šta će tebi lična adresa, ko će tebi da piše a da je ne mogu da vidim?» Ko žena želi da se osamostali time što će imati sopstveni auto i više mogućnosti za slobodno kretanje (a finansijski je ostvarljivo), nije retko čuti izvršioca koji će reći «ne treba ti da se bakčeš oko auta, uvek će se naći neki magarac koji će da te poveze». Ili će, vodeći računa o svom imidžu brižnog supruga voziti na posao i s posla partnerku što će kod okoline izazivati naklonost, pa i zavist, dok će zlostavljana žena reći da na ovaj način ona nema prilike da s posla prošetala s kolegicom i negde popije kafu ili pogleda neki izlog, jer odmah mora da se vrati kući (česti iskazi tokom '90ih u Srbiji kad je gradski prevoz bio otežan zbog nestašica goriva). Praktično, bilo kakvo uspostavljanje autonomije kao jednog od parametara zdravog partnerskog odnosa - nije poželjno. (**TOČAK MOĆI I KONTROLE**)

Često žene kažu da je izvršilac u stanju da danima čuti. “Nekad pomislim 'neka me i jednom udari, samo da mi po petnaest dana ne čuti, ne mogu da izdržim’”. Kod mizoginične javnosti izjava ovog tima lako aktivira stereotip o “ženama-mazohistkinjama”. Zapravo, emocionalno zlostavljanje, iako i zakonski predviđeno za sankcionisanje, izuzetno retko se vidi kao dovoljan osnov za prijavljivanje nasilja. “Kako su se ti novci našli u tvojoj torbi, ne ide se oko sa toliko novca. Šta se desilo poslednji put, sećas se? Kad sam ti dao, izgubila si ga...”. “Za sada si se izvukla, ali to još ima da raspravimo”, “Za sada si se izvukla, ali ima još to da raspravimo”, “Ne mogu da podnesem pomisao da budeš s nekim drugim, samo pomisli da me ostaviš...”, “Ako me ostaviš, nemam razloga da postojim”, “Ako dodjem kući navečem a tebe nema, uzeću odozgo pušku i upucaću te kao patku”, “Prestani da plačeš, nisam te tako mnogo povredio...a da sam hteo, mogao sam...”. I kombinacija nasilnih taktika koje se tiču emocionalno zlostavljanja, zastrašivanja i pretnji, na žalost, na zatečenom stepenu svesti o problemu nasilja nad ženama u Srbiji najčešće nisu dovoljni da bi se zlostavljanje prijavilo.

Jedan izvršilac je govorio da «brine o zdravlju žene» tako što joj nije dopuštao da puši. Svakog dana bi po njenom povratku s posla tražio «da dune» najpre njemu, pa jednom detetu, pa drugom. Isti izvršilac je svako veče obavljao ritual čišćenja svog pištolja i metaka koji su pripadali oružju. Kad je čistio metke, brižljivo ih je redjao na stolu govoreći «ovo je jedan za tebe, jedan za starijeg, jedan za mladjeg...». Fizičko nasilje nije potrebno kako biste upravljali životom svojih ukućana, jer druge metode to već omogućuju.

Kombinacija seksualnog i emocionalnog zlostavljanja nam se često čini dalekom, a zapravo je možemo sresti i ne prepoznati. Jedan izvršilac je nakon svadje sa ženom, kako ona kaže, «tražio da legnu» (na šta žena uz intenzivno osećanje stida zastaje i očekuje Vašu reakciju). Sutradan, do ručka za familiju nisu razmenili ni reč kojom bi se konflikt razrešio, već je čitavo jutro svako radio svoje, ona spremala ručak, a on radio oko auta. Dogadjaji od prethodne večeri ga nisu sprečili da je tokom ručka u trenutku

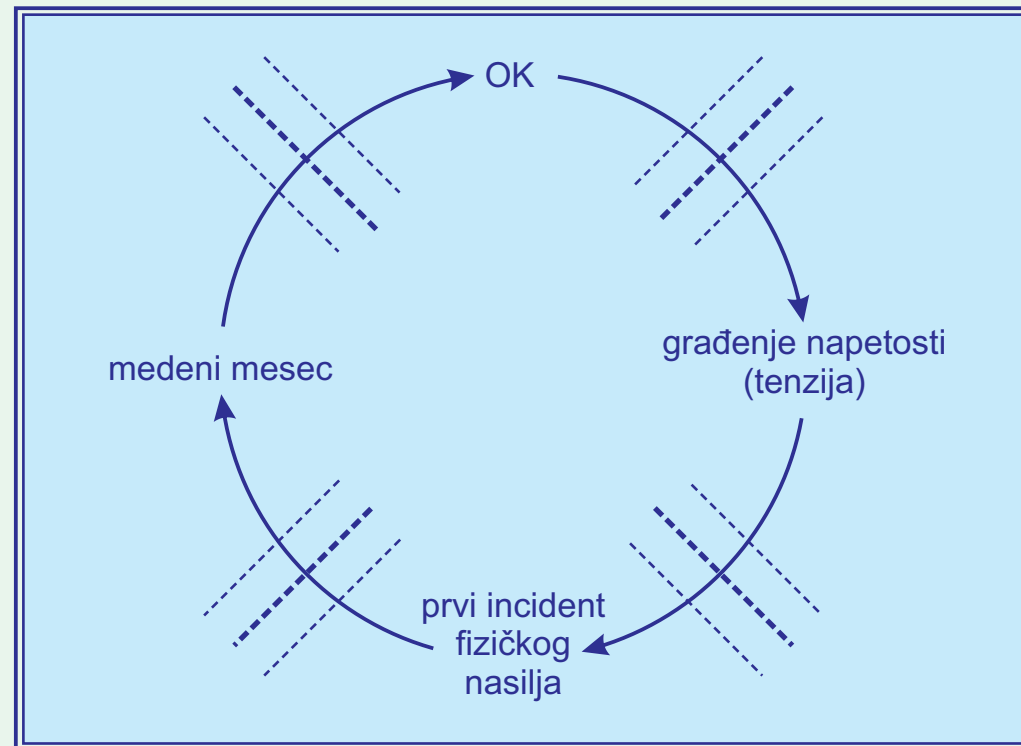
kad je žena već n-ti put donosila i odnosila nešto gostima, lupi po zadnjici i kaže «aaa, ova moja, jel' da da je odličan ručak spremila?». Seksistički komentar je naravno naišao na odobravanje, shvaćen kao «pohvala domaćici», a interakcija koju je nametnuo ženi kao potvrda kvaliteta njihovog partnerskog odnosa. Ženi nije ostalo ništa drugo nego da odćuti.

ULOGA FIZIČKOG NASILJA U CELINI OBRASCA - Spoljašnji krug
Točka nasilja označava radnje koje pripadaju fizičkom nasilju na koje najčešće odmah i pomislimo kad se kaže «nasilje u porodici». Medjutim, izjednačavati nasilje u porodici sa fizičkim nasiljem je suženo shvatanje i kod gradjanki/a, ali jednako i kod profesionalki/aca i odražava potpuni izostanak razumevanja dinamike nasilja. Fizičkom nasilju, naime, izvršilac pribegava samo kada mu prethodno navedene strategije ne donose željeni cilj ili kada sprovođenje strategija želi da olakša/učvrsti. Dakle, evidentan je redosled kad se javlja fizičko nasilje. Zbog toga, nije neobično da postoji puno partnerskih odnosa u kojima postoji nasilje a da uopšte nema fizičkog nasilja – znači da izvršiocu nije bilo potrebno da upotrebi fizičko nasilje, sve druge taktike su mu obezbedile da potpuno upravlja životom žene. Neverbalna indicija kao što je prst povučen ispod brade znači pretnju ubistvom i snažna je demonstracija moći. Takodje, rizično je gradirati nasilne radnje koje pripadaju fizičkom nasilju, jer odgurkivanjem, šamaranjem, skrivenim povredama nastaje zločin i tu počinje ubistvo. Potrebno je skoncentrisati se na ovakve slučajeve.

KRUG NASILJA U PARTNERSKOM ODNOSU

Komplementaran sa Točkom nasilja nad ženama je šematski prikaz Kruga nasilja u partnerskom odnosu koji u svom prvom obrtu prikazuje četiri koraka u odvijanju nasilja, školski, svaki pod uglom od devedeset stepeni.

Prvi korak ukazuje da i partnerski odnos u kojem postoji nasilje ima period bez nasilja (tzv. «ok»). Drugi korak opisuje gradjenje tenzije koja se

pojavljuje u svakodnevnim situacijama kada nasilni partner zahteva ili uskraćuje različite potrebe ženi i/ili deci («Šta ćeš kod svojih, bila si prošle nedelje», «Drugi put ću na utakmicu sa detetom, sad bih išao sam (ili s prijateljima)», «Nemamo sada novca za te tvoje kupovine (bioskop, pozorište, i sl.), toliko toga nam je preče, vidiš i sama», «Kako nema hleba? Deca pojela zadnje? A znam da sam ostavio dovoljno da se kupi...»). Gradjenje napetosti može proizvesti prvi incident fizičkog nasilja koji kod žene izaziva šok i nevericu, jer teško je poverovati da osoba koja kaže da te voli, može da te i na ovaj način povredi.

Po incidentu fizičkog nasilja, sledi faza «medenog meseca» koja uključuje izvinjenje i izražavanje žaljenja ženi od strane izvršioca, njegovo obećanje da se to nikada više neće ponoviti, kajanje. Ipak, izvršilac ne preuzima autentično odgovornost za nasilje koje je počinio, jer objašnjava da je do incidenta došlo «uzročno-posledično», tj. da je postojao «razlog»

koji je van njega (neka reč ili postupak žene, stres na poslu, alkohol, ljubomora, itd.), te je «morao» tako da postupi. U ovom koraku, tipično je da će izvršilac pribeći ispunjavanju pojedinih potreba žene (ili deteta) koje je u koraku gradjenja tenzije limitirao ili potpuno uskraćivao, a kako bi je ponovo povratio u svoj sistem kontrole (kupiće detetu već ranije potrebne patike ili izaći u bioskop sa suprugom ili «dozvoliti joj» da poseti svoje roditelje ili započeti terapijski program protiv alkoholizma (i ubrzo odustati kad ženu vrati u krug nasilja)). Za pomagač(ic)e ovo je period kada neće biti poziva u pomoć i zamka je pomisliti da je sve u redu i smatrati eventualnu prethodnu asistenciju uspešnom. Najčešće, sukob se nastavlja, jednostavno (za neko vreme) žena ponovo ne zove. Pripadnici policije su npr. skloni da kažu «Da sam znao ovaj Krug nasilja, shvatio bih šta znači to da sam sinoć išao na intervenciju kod njih u kuću a sutradan ih vidim zagrljene kao golupčiče...».

Nakon «medenog meseca» je opet jedno vreme «ok», odnosno «sve u redu» u partnerskom odnosu nakon čega se sukcesivno ponavljaju opisani koraci. Protokom vremena, period svakog koraka se skraćuje, odnosno krug nasilja dobija na ubrzanju. Individualno je, od slučaja do slučaja, ali važno je imati u vidu da korak u kojem postoji fizičko nasilje možda uopšte neće biti zastupljen. Drugo, nakon niza godina godina, kad se oseća potpuno sigurno u svojoj moći, izvršilac se «više neće izvinjavati» za počinjeno nasilje. «Medeni mesec» se gubi. Može se eventualno pojaviti onda kad se izvršilac oseća naročito zaprećenim da će žena izaći iz situacije nasilja, te se dinamika «medenog meseca» ovaj put odigrava tako što se on privremeno primiri u ranijim nasilnim taktikama i razvija nove (npr. žena ostaje u drugom stanju, radja još jedno dete i on komotno nastavlja sa nasiljem, jer je ona sada još više vezana za njega; i najistrajnije/i u podršci ženi, sklone/i su da u ovom procesu odustanu od žene ne razumevajući da se radi o samo još jednoj od manipulativnih taktika izvršioca koju žena ne prepoznaje, a okruženje lako proglašava «da je sve to njen izbor»).

KADA IZVRŠILAC ZAPOČINJE SA FIZIČKIM NASILJEM?

Žene koje imaju iskustvo zlostavljanja u partnerskom odnosu identifikuju četiri prepoznatljive situacije kada se javlja fizičko nasilje.

Dakle, tzv. «prvi šamar» ili prvo premlaćivanje se događa samo onda kad druge taktike opisane Točkom nasilja nisu urodile plodom za izvršioca, te poznavajući obrazac nasilja znamo da nasilje nikad ne započinje prvim šamarom i da već dugo traje, odnosno «da je već mnogo vode proteklo...». S tim u vezi, nedopustivo je suditi ili minimizirati ukoliko mi lično znamo samo za jedan incident. Naprotiv, saznanjem o jednom incidentu saznajemo da je u pitanju dugotrajan obrazac nasilja iz kojeg žena teško poziva u pomoć.

Kada se pojavljuje fizičko nasilje?

1. Po zasnivanju bračne zajednice - nakon venčanja, npr. u prvoj godini braka; žene najčešće neće odmah u razgovoru sa osobom od podrške uputiti na ovo rano pojavljivanje fizičkog nasilja, već na neki nedavni ili upravo akutni incident zbog kojeg je moguće i rešila da se sad poveri. Uspostavljanjem poverenja, osetiće se sigurnije da obelodani stvarni prvi incident. Izvršioци često neće pribeći fizičkom nasilju pre ozvaničavanja bračne zajednice procenjujući da bi takav incident kod žene eventualno podstakao svesnost da je partner nasilan i da bi mogla da ga napusti (izlazi iz prethodno spomenutog stereotipa da se samo fizičko nasilje prepoznaje kao «pravo nasilje»). Za one osobe muškog pola koje su nasilne, zasnivanje bračne zajednice predstavlja legitimnu dozvolu za vršenje nasilja.
2. U trudnoći - žene će saopštiti da je prvi put premlaćena tako što će npr. reći «kad sam bila u drugom stanju s ovim mladim...» (ili starijim).
3. Po rođenju deteta – «kad se srednja rodila, bio je nervozan, još smo živeli sa njegovima...». Za svaki od tri navedena tipična

trenutka (1-3) kad izvršilac započinje s fizičkim nasiljem priželjkujemo da su najljepši životni trenuci. Time je intenzivnija konfuzija i otežano reagovanje za ženu. I trudnoća i rođenje deteta, iako zajednički planirani događaji, iz perspektive izvršioca mogu biti doživljeni rivalizirajuće, kao pretnja i ugrožavanje njegovog prostora (pažnju, ljubav i vreme partnerke koja je do tog časa bila okrenuta samo ka njemu, ubuduće će «morati da deli sa detetom»).

4. Po ženinom pokušaju uspostavljanja ekonomske samostalnosti - svako osamostaljivanje žene u smislu povišice plate ili otvaranja sopstvenog biznisa, stručnog usavršavanja, ili - ako nije imala posao - zapošljavanje, itd.

FAZE VIKTIMIZACIJE

Još jedan uvid koji rasvetljava celinu odvijanja nasilja se tiče faza viktimizacije. Uobičajeno se beleže tri faze. Svaka, od slučaja do slučaja, ima svoje individualno kalendarsko trajanje.

U prvoj fazi viktimizacije žena ne prepoznaje da je ponašanje partnera nasilno. Rodne uloge nameću stalno preispitivanje lične odgovornosti za ženu, dok se za izvršioca pretpostavlja da je «sigurno u pravu». Time, žena u toku gradjenja tenzije pokušava maksimalno da «ispravi» sve što joj izvršilac zamera (čime preuzima odgovornost za nasilje koja joj ne pripada), nastoji da ispuni očekivanu društvenu ulogu supruge i majke koja u svoju osnovu postavlja poslušnost. Povinuje se stereotipu koji unosi izvršilac «da nije to učinila, onda ne bi došlo do...». U ovoj fazi, zlostavljana žena se najčešće neće obraćati za pomoć, jer još uvek ne imenuje da postoji problem i teškoće pokušava samostalno da reši korigovanjem svog ponašanja. Normalno je da ne želite o sebi da mislite kao o žrtvi nasilja i «trenutak» prepoznavanja nasilja se odlaže i zamenjuje poricanjem i minimiziranjem kao dragocenim mehanizmima preživljavanja. (3)

Drugu fazu viktimizacije karakteriše to što žena prepoznaje obrazac nasilja. Zlostavljana žena uočava da problem postoji i da se neće sam po sebi rešiti, te se odlučuje da potraži pomoć. Najčešće, poveriće se najpre osobama od poverenja iz privatnog okruženja kao što su drugarica, prijateljica, sestra, majka... Zavisno od njihove reakcije, osetiće se podržano ili ne. Na žalost, uobičajeno je poricanje problema i njegove ozbiljnosti (jednako kao ono kroz koje je i sama prolazila u prvoj fazi viktimizacije) kroz aktiviranje rodni mitova u porukama kao što su «On to sigurno nije tako mislio», «mesto je ženi kraj muža», «šta hoćeš, dobro zaradjuje i brine o tebi i deci, što si besna...», «i ja sam trpela, tako i ti», «ne mogu ja tu da se mešam», itd. Sledeća instanca kojoj će se žena obratiti jesu resorne ustanove odgovorne za suzbijanje nasilja u porodici i odgovor se najčešće ponavlja. Da li će žena uspeti da izadje iz situacije nasilja, zavisi direktno od toga da li joj verujemo kad nam saopštava da je zlostavljana ili to relativizujemo ili je okrivljujemo pomeranjem odgovornosti na nju (npr. za partnerski izbor ili nerazumevanjem «što već nije otišla od njega»). Druga faza viktimizacije daje šansu za prekid situacije nasilja, jer žena aktivno traži pomoć. Ovo je period u kojem takdoje pokušava da se fizički odvoji od izvršioca i pronadje sebi (i detetu ako ga ima) bezbedno mesto daleko od njega. Opet, hoće li u tome uspeti, zavisi od okruženja. Ukoliko se zatekla u trećoj fazi viktimizacije, znači da smo, bilo u privatnoj ili profesionalnoj ulozi, odgovorne/i što je nismo adekvatno podržale/i. To ukazuje da je naše postupanje direktno pomoglo izvršiocu da nastavi sa nasiljem.

U trećoj fazi viktimizacije, žena je iscrpljena nasiljem koje traje već u dugom roku (višegodišnje nasilje, često iznad deset godina trpljenja). U ovoj fazi je zatičemo obeshrabrenu izostankom podrške i od privatnog okruženja i od profesionalaca i vrlo joj je teško da odgovori ma čim drugim osim «sindromom prilagodjavanja» situaciji koja poništava sve njene granice i celokupan integritet. U stvarnosti, zapravo se u drugoj fazi viktimizacije suočila s tim da joj niko ne veruje kad saopštava strah od izvršioca koji ključno utiče na njeno zadržavanje u situaciji nasilja.

Uvidjajući da trenutno nema izlaza, ne preostaje joj drugo već nastoji da racionalizuje okolnosti u smislu «da će sačekati da izvede decu na put, da sad nije realno jer nema ekonomskih mogućnosti...». U trećoj fazi viktimizacije je usamljena, izolovana, «1 na 1» sa izvršiocom koji likuje da «eto, niko ti nije pomogao, jesam li ti rekao... ostao sam ti samo ja». Često, primećuje se nijansiranje taktika koje izvršilac «prilagodjava» fazi. Npr. dok je u prvoj fazi viktimizacije emocionalno zlostavljao tako što je atakovao na njen izgled «afirmišući» njenu privlačnost («za koga si se tako sredila i doterala», «video sam da si ga gledala, i još si jedno dugme otkopčala kad smo stigli kod njih...»), sada, u trećoj fazi, ponovo atakuje na njen izgled, ali isključivo kako bi podrio i poslednji atom njenog samopoštovanja («pogledaj se na šta ličiš, stalno ti je masna kosa, ko bi s tobom... niko... još te samo ja trpim»).

Uprkos dugotrajnoj patnji, i u ovoj fazi je moguće izaći iz situacije nasilja. Dobijanje podrške od osoba koje su za ženu važne je ključan faktor. Takodje, «okidač» može biti neko sledeće ugrožavanje njenih granica (npr. izvršilac je nasilan prema detetu ili počinje da koristi silovanje u braku kao taktiku moći i kontrole). Silovanje u braku je perfidna taktika koja naročito izoluje. Žena misli da je sigurno jedina na svetu kojoj se seksualno nasilje u braku dešava. Ne zna ni koje bi reči pronašla da ispriča ovo iskustvo niti misli da ima pravo da se požali (seksualne aktivnosti pripadaju «bračnim dužnostima»). Jedan izvršilac je navršio staž dug četrdeset godina zlostavljanja partnerke, ona se nadala da će prestati «kad decu izvedu na put», pa kad ode u penziju, «čak je pre par godina prestao i da pije», a onda je kad su oboje bili u šezdesetim započeo da je seksualno zlostavlja više puta nedeljno uz gledanje pornografskih sadržaja na jednom od tv kanala u Srbiji. U toku godinu i po dana, zlostavljanje je trajalo satima (praktično seksualne torture). Između ostalog je i flomasterima ucrtavao polja na njenom telu i od jednog do drugog različitim nasilnim seksualnim radnjama postizao svoje zadovoljenje (žena imala potrebu da «telo kao dokaz» pokaže pomagačici, plašeći se da joj neće verovati, što u radu ženske NVO nije

neophodno niti je u opisu posla ovaj način sticanja uvida). Za ovu ženu, «prag» bola je bilo seksualno zlostavljanje nakon kojeg je uspela da napusti izvršioca. Nekada okidač predstavlja prepunjenost bolom koja završava time što će žrtva nasilja ubiti izvršioca i time izaći iz situacije nasilja.

POSLEDICE NASILJA KOJE ŽENA PREŽIVLJAVA U PARTNERSKOM ODNOSU

1. Fizičke i psihičke smetnje
2. Problemi na poslu
3. Gubitak porodice i prijatelja

ZAŠTO ŽENA OSTAJE, KADA ODLAZI ili

PRESUDNO JE DA OSPANEMO UZ ŽENU MA ŠTA MISLIMO O SITUACIJI U KOJOJ JE ZATIČEMO

Često se od žene čuje da je ostala sa izvršiocom «zbog dece». *Istina je da je ostala zato što se plaši izvršioca.* Zna da ćemo sebi dati za pravo da procenjujemo stepen njene egzistencijalne ugroženosti, te će nam umesto toga ponuditi društveno poželjan odgovor iz rodne uloge nametnute ženi. Čak i kad je izložena nasilju, okruženje «ne prašta» ukoliko bi sebe spasila i otišla iz nasilnog partnerskog odnosa a da deca ostanu sa izvršiocom.

Za osobe koje mogu biti mreža podrške za ženu, najteži je zadatak razumeti sledeće faktore i istrajati uz ženu «po svaku cenu»:

1. **Nada za promenom** – ili «Ona ga i dalje voli». Često se radi o presudnom faktoru za izlazak žene iz situacije nasilja. Kao i kod

svih nas koje/i smo imale/i svoju voljenu osobu (i u slučaju kad ne postoji nasilje), vrlo je teško završiti psihološku vezu iako je jasno da partnerski odnos nije više kvalitetan ili se pak definitivno završio. Korak «medenog meseca» kada izvršilac pribegava sitnim milostima u Krugu nasilja dodatno potpiruje nadu za promenom kod žene. Teško je razumeti da povremeno ona zapravo odlučuje da ostane s njim, misleći da će se on promeniti. Od presudne je važnosti ne suditi ljubavnim osećanjima zlostavljane žene koja i dalje gaji prema izvršiocu. To nije posao pomagač(ic)a.

2. **Izolacija** - Izvršilac izoluje ženu, a ona se često usled osećanja stida i sama povlači od svoje okoline.

3. **Društveno poricanje** - Radi se o strahu žene da joj niko neće verovati, jer se radi o krivičnom delu «iza zatvorenih vrata, bez svedoka» i u to je u kontinuitetu uverava i izvršilac. «Niko ti neće pomoći», kaže. Na žalost, nije retko da kod prijavljivanja nasilja u porodici lekari prepisuju sredstva za umirenje, a terapeuti savetuju bolju komunikaciju sa izvršiocem. U svakom resoru postoje pojedinke/ci koji u svojim profesionalnim ulogama poriču da je žena izložena nasilju.

4. **Barijere** - To su pretnje da će joj oduzeti decu, da joj neće isplaćivati alimentaciju, da će je uznemiravati na radnom mestu (što i čini), preti da će okrenuti decu ili nekog od članova porodice protiv nje, itd. Žena biva prinudjena da odsustvuje s posla zbog povreda, bolovanja, sudjenja (ili da da otkaz ako npr. ima nestabilni posao «kod privatnika») što sve ima za posledicu njeno siromašenje.

5. **Verovanje u terapijske programe za nasilnike** - U Srbiji ovakvi programi su budućnost. Do sada je uključivanje izvršioca u programe odvikavanja od psihoaktivnih supstanci

predstavljalo deo manipulacije kako bi žena ostala pod njegovom kontrolom, šta više bila obavezna da uzme učešće kao saradnica

u njegovom programu odvikavanja. Time su institucionalizovani tabu, mitovi, stereotipi i loša praksa o problemu nasilja. Pogrešne dugogodišnje smernice su pružane od strane institucija koje nisu razumevale da alkohol ili droga nisu uzrok nasilja. Nasilje neće prestati i po eventualnom izlečenju od bolesti zavisnosti. Žena-žrtva nasilja ovo ne može znati i predaje se s poverenjem profesionalnom autoritetu institucijama misleći da će se nasilje zaustaviti. Iako i u terapijskim programima za izvršioce u svetu prognoza da će izvršilac prestati sa nasiljem nije ohrabrujuća, postoji šansa da nasilje prestane ukoliko se kao uzrok nasilja prepozna izvršiočeva potreba za demonstracijom moći i kontrole kojom se zloupotrebljava neravnomerna raspodela moći između polova i ustanovi da je ovo polazište za rad sa izvršiocem. Polazište već odražava stav o nasilju pomagač(ic)a i postavlja granice izvršiocu «šta dalje sme ili ne sme» u eventualnom tretmanu (sastavlja se ugovor koji postavlja pravila ispod kojih pomagač(ic)a ne ide).

6. **Opasnosti koje označava odlazak** - Realan je rizik od smrtnog ishoda za ženu ukoliko pokuša da ode. Preti da će ubiti nju ili nekog od članova (njene) porodice. Žena (i dete) se ne oseća bezbedno posle odlaska.

7. **Ekonomska samostalnost** - Ukoliko je ovaj faktor ispunjen, najčešće pravna pomoć i priključenje npr. grupama samopomoći za pretučene žene ili primanje psihološke asistencije kroz individualne susrete - vode izlasku iz situacije nasilja.

8. **Odlazak je proces** - Svako ko kaže «Meni da se jednom nešto tako dogodi, odmah bih se spakovala/o i otišla/o» - ne razume ništa o dinamici nasilja. Različite strane studije pokazuju da su žene koje su izašle iz situacije nasilja pokušavale u proseku od sedam do jedanaest puta da napuste izvršioca i pobegnu od njega. Npr. jednom su se sklonile kod roditelja koji su reagovali u smislu «daj čoveku još jednu šansu» ili «deci je potreban otac».

Zatim su se sklonile kod prijateljice koja joj od početka veruje i podržava je, a kad kod nje provede nekoliko dana, prijateljica kaže «i dalje sam sasvim uz tebe, ali znaš... mali je stan, moj muž ništa ne kaže... ali znaš...» Jedan od odlazaka može biti u sklonište za žene i decu žrtve nasilja ili će, ako joj to prihvati dopuštaju, zaštitu će potražiti iznajmljivanjem stana i u njemu npr. ostati nekoliko meseci dok je on ponovo ne privoli da se vrati. Bitno je uočiti da u svom procesu žena najpre pokušava da pronadje način iz spoljnog sveta da izvršilac prestane sa nasilje, pa ako to ne uspeva, ona troši vreme i na prikupljanje informacija o svojim pravima, nastoji da se na različite načine stručno usavrši i pripremi za odlazak. Za pomagač(ic)e je najvažnije samoj ženi reći da je normalno da odlazi više puta i vraća se i da je svaki sledeći put kad ode bliža definitivnom odvajanju od njega. I da se svaki njen odlazak «važi»⁴.

PROCENA RIZIKA DA LI ĆE IZVRŠILAC UBITI ŽENU

Važno je ispitati bezbednost žrtve, zato što je to odličan pokazatelj stepena opasnosti u koje se konkretna žena nalazi. Ne možemo uvek sa preciznošću utvrditi ko će biti žrtva ubistva, ali znamo neke faktore koji na to utiču. Žena koja pokuša napusti izvršioca u mnogo većoj je opasnosti da bude ubijena. Verovatnoća da će izvršilac ubiti partnerku prema kojoj je nasilan je veća u prisustvu sledećih faktora i važno je proceniti i njihov intenzitet:

1. **Pretnje izvršioca da će ubiti ženu ili sebe**
2. **Fantazije izvršioca vezane za ubistvo i samoubistvo**
3. **Oružje**
4. **Gleda na partnerku kao «svojinu» i u skladu s tim se ponaša** - «pre ću te ubiti ili ću umreti nego što ću ti dati razvod»,

«pripadaš meni i nikad te niko drugi neće imati», itd.

5. **Fokusiranost na partnerku** - «nemoj da ti padne na pamet da isključuješ mobilni, hoću da mogu da te u svakom trenutku nadjem ako mi nešto treba».

6. **Nasilje nakon razvoda/rastanka**

7. **Depresija izvršioca** - utvrđeni su simptomi depresije kod izvršilaca u periodu pre nego što su izvršili krivično delo ubistva.

8. **Pristup ženi i/ili detetu** - neophodno pružiti ličnu bezbednost i ženi i detetu kroz razvijanje bezbednosnog plana; ako se npr. onemogućiti pristup detetu, izvršilac neće

moći da manipuliše detetom kako bi se približio ženi; jedino precizno i trajno rešenje u odnosu na koren problema je sprovođenje mera i regulative Krivičnog i Porodičnog zakona Srbije čime se direktno sankcioniše izvršilac, dok samo privremeno bezbednosno rešenje mogu biti skloništa za žene i decu žrtve nasilja ili tzv. bridge housing programi kod nas poznati kao «kuće na pola puta» koji služe za postepeno ekonomsko osnaživanje žene i potpunu reintegraciju u zajednicu po preživljenom nasilju.

ŽENE KOJE UBIJAJU SVOJE NASILNE PARTNERE

Sama pomisao da žena ubije muškarca nosi sa sobom ozbiljnije društvene posledice nego kad je obrnut slučaj. U Srbiji, još uvek je Sindrom pretučenih žena nedovoljno uvažen tokom krivičnog postupka jer manjka obučenost profesionalaca a preplavljaju mizoginični stavovi. Ukoliko se i prepozna element samoodbrane, ženama-žrtvama nasilja neretko bivaju dosudjene znatno više kazne nego u poredjenju sa nasilnikom koji ubije partnerku ili serijskim silovateljem.

Žene ubijaju svoje partnere najpre u toku konfrontacije, (često je finalni podsticaj kad izvršilac povredi dete), ali i «u smiraj dana» kad se puna bola i patnje naveče, nekada mehanički pospremajući posle zajedničke večere i proteklog naoko mirnog dana, odlučuje da izvršioca npr. ubije na spavanju. Zanimljivo je da se u nekim kulturama, beleži da žene-žrtve nasilja izvršavaju suicid kad prvi put ostaju u drugom stanju. Takodje, kad su izložene nasilju, odlukom da pribegnu ubistvu dece i suicidu zapravo pokazuju ljubav i brigu prema deci. Ovo su razlozi da će policija ovih zemalja u slučaju suicida žena posebno ispitivati pozadinu slučaja.⁽⁴⁾

U KPZ u Požarevcu, jedinom ženskom zatvoru u Srbiji, kao i Centralnom zatvoru u Beogradu, iskustvo je da žene vrše različita krivična dela (ne samo ubistvo) kojima pribegavaju zbog preživljenog nasilja u porodici. Profesionalno osoblje ovih ustanova ukazuje je to jako važno uočiti u razumevanju tragova/efekata zlostavljanja u partnerskom odnosu, umesto centriranja isključivo na žene-ubice svojih nasilnih partnera.

b) SEKSUALNO NASILJE NAD ŽENAMA

Seksualno nasilje nad ženama je svaki čin protiv volje žene. Seksualno nasilje je marginalizovana tema u okviru opšte teme nasilja zasnovanog na rodnoj pripadnosti, tamo gde postoji spremnost za otvaranje opšte teme - problem nasilja u porodici nosi dominantnu pažnju, dok seksualno nasilje nad ženama ostaje u senci. Drugo zapažanje je da tema seksualnog zlostavljanja (ženskog) deteta nosi ponovo više pažnje od drugih vidova seksualnog zlostavljanja žena (uključujući "nevidljivost" žene koja je seksualno zlostavljana u detinjstvu i traga za adekvatnom zaštitom i intervencijom u odraslom dobu i čije "iskustvo može zakonski zastariti"). Poseban tabu predstavlja silovanje žena u ratu, uzevši u obzir predistoriju vodjenih ratova '90-ih.

Za razliku od pristupa* kojim je opisano Nasilje u porodici / Nasilje u partnerskom odnosu u dosadašnjem toku poglavlja, tema Seksualnog nasilja nad ženama će u nastavku uglavnom biti obradjena kroz opis faktičkog stanja u Srbiji, detaljniji kratak osvrt na podteme seksualnog nasilja preživljenog u detinjstvu, trgovine ženama, pedofilije na internetu i seksualnog zlostavljanja žena i dece od strane pomagača. Takodje, sledi upućivanje na dostupne podatke i postojeća istraživanja, kao i dodatne izvore informisanja koji ukazuju npr. na preporuke koje je Incest Trauma Centar – Beograd pružio u okviru Nacionalnog akcionog plana za žene tokom 2006. godine kako u narednom trogodišnjem periodu treba postupati u odnosu na problem seksualnog nasilja.

Radnu grupu «Nasilje nad ženama»* pri Savetu za ravnopravnost polova činili su Autonomni ženski centar, Incest Trauma Centar – Beograd, Viktimološko društvo Srbije, Sklonište za žene i decu žrtve nasilja – Beograd, Labris i Savetovalište protiv nasilja u porodici.

Mandat Incest Trauma Centra – Beograd u okviru Radne grupe «Nasilje nad ženama» pri vladinom telu, Savetu za ravnopravnost polova, sastavljene od šest ženskih NVO* zaduženih za izradu Nacionalnog akcionog plana akcije u sferi nasilja zasnovanog na rodnoj pripadnosti –

sastojao se u obradi problema seksualnog nasilja nad ženama na teritoriji Srbije. Prvi nacrt Nacionalnog akcionog plana za žene je završen polovinom 2006. godine i do ovog trenutka nalazi se u proceduri usvajanja.

OPIS FAKTIČKOG STANJA

Seksualno nasilje nad ženama je danas socijalno nevidljiv problem u Srbiji, implicitno socijalno prihvaćen. Tretman ovog problema u Srbiji umnogome beleži veliku razliku između doživljaja seksualnog nasilja iz perspektive žene koja je preživela nasilje (uljučujući njene potrebe koje prate ovaj doživljaj), «sudske definicije» - kao i drugih definicija u različitim oficijelnim šifranicima resornih službi za pružanje direktne podrške i zaštite – i institucionalnog odgovora na seksualno nasilje, tj. načina funkcionisanja ustanova u situacijama seksualnog nasilja nad ženama. Može se reći da je seksualno zlostavljanje žena marginalizovana tema u okviru opšte teme nasilja zasnovanog na rodnoj pripadnosti, gde – tamo gde postoji spremnost za otvaranje opšte teme - problem nasilja u porodici (emocionalno, fizičko i ekonomsko zlostavljanje žena u partnerskom odnosu i isti vidovi zlostavljanja dece u porodici) nosi dominantnu pažnju, dok seksualno nasilje nad ženama ostaje u senci. Drugo zapažanje je da tema seksualnog zlostavljanja (ženskog) deteta nosi ponovo više pažnje od drugih vidova seksualnog zlostavljanja žena (uključujući «nevidljivost» žene koja je seksualno zlostavljana u detinjstvu i traga za adekvatnom zaštitom i intervencijom u odraslom dobu i čije «iskustvo može zakonski zastariti»). Vid seksualnog zlostavljanja žena koji uzima pažnju kako opšte i stručne javnosti, tako i medija jeste problem seksualne trgovine ženama, snažno potpomognuto međunarodnom zajednicom. Poseban tabu predstavlja silovanje žena u ratu, uzev u obzir predistoriju vođenih ratova '90-ih. Brigu o temi seksualnog zlostavljanja žena u Srbiji do danas su prevashodno vodile ženske NVO ustanovljavanjem prvog SOS telefona

za žene i decu žrtve nasilja 1990. godine u Beogradu i kasnijom profesionalizacijom različitih ženskih organizacija za pitanje nasilja nad ženama i decom.

Fenomen seksualnog zlostavljanja žena se nedovoljno prepoznaje kao rezultat društvenog konstrukta neravnopravne raspodele moći između polova i zloupotrebe moći u kontekstu rodni uloga, već još uvek pridružuje ženi čiji je to privatni problem zbog kojeg se nalazi u izolaciji, krivici i stidu. Ukoliko ovaj problem i postigne izvesnu društvenu vidljivost, pogrešno se objašnjava pretežno posledicom siromaštva ili diskriminativno pridružuje različitim već marginalizovanim grupama žena, dok je za perspektivu rodni uloga potrebno tek postići spremnost.

U Srbiji se seksualno zlostavljanje žena još uvek ne razume kao zločin iz mržnje i pri ukazivanju na ovu činjenicu, prisutne su reakcije prema «bauku feminizma».

Iako postoji društveni konsenzus da su kampanje podizanja svesti kao instrument javnog govora važne, ovaj problem nije poželjna tema, nije sproveden nijedan vid tzv. nacionalne kampanje. Tema (seksualnog) zlostavljanja žena još uvek nije uvedena u nastavni plan školovanja za različite profile ili kroz preventivne programe u školama za decu i adolescent(kinj)e, beleži se ozbiljan izostanak ma kog vida literature kako za stručnu, tako i za opštu javnost. Institucije sistema do sada nisu integrisale neophodni aktivistički pristup u svoje delovanje kako bi izbegle statičnost i zatvorenost i dosegle žene bilo kroz preventivne aktivnosti ili intervenciju, odnosno zaštitu. (5)

SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE PREŽIVLJENO U DETINJSTVU

Od 4 deteta koja su seksualno zlostavljana, 3 su devojčice i 1 dečak. Od 5 počinitelja seksualnog zlostavljanja dece, 4 su osobe muškog pola i 1 osoba ženskog pola. Statistički podaci važe za Srbiju. Polna struktura jasno ukazuje da je reč o još jednom vidu nasilja zasnovanog na rodnoj pripadnosti. Žene su te koje su najčešće žrtve zlostavljanja i u odraslom dobu i u detinjstvu.

Seksualno zlostavljanje dece predstavlja bilo koji vid eksploatacije deteta mladjeg od 18 godina u cilju seksualnog zadovoljenja i uživanja odrasle osobe i obuhvata opscene telefonske pozive, pokazivanje inače pokrivenih delova tela i voajerizam, milovanje, snimanje pornografskih fotografija, pokušaj da se obavi seksualni odnos, silovanje, incest i dečiju prostituciju.

Brojne su predrasude u vezi seksualnog zlostavljanja dece. Osnovne predrasude se tiču nepoverenja u iskaz deteta ili poništavanja činjenice da seksualno nasilje nad decom uopšte postoji. U vezi izvršilaca, terminološki, važno je razgraničiti pedofile od seksualnih zlostavljača dece (pedophiles vs child sexual abuse offenders). Prvi čine do 10% celokupnog broja izvršilaca seksualnih delikata prema deci. Najčešće ne zasnivaju uobičajene partnerske odnose koji uključuju ravnopravnost sa drugom odraslom osobom, seksualno ih privlače isključivo deca. Nije neophodan direktan kontakt sa detetom uživo, seksualno uzbuđenje osećaju i u odnosu na fotografije dece (nije neophodno da je dete nago ili da je u pitanju pornografski sadržaj koji uključuje zloupotrebu deteta). Drugi, seksualni zlostavljači dece, čine preostali deo celine, oko 90%. Radi se u značajnoj većini o belim, heteroseksualnim muškarcima koji zasnivaju svoje porodice, imaju uobičajene intimne i seksualne odnose sa odraslim ženama, ničim upadljivi u svom okruženju. Statistike i u svetu i u Srbiji pokazuju da je najčešći vid seksualnog zlostavljanja dece upravo incest: biološki otac – kćerka (za Srbiju 39 %, prema podacima Incest Trauma Centra - Beograd, dok se u okviru figure oca pojavljuju i očuh,

hranitelj i usvojitelj u zbiru od 14 %).

Incestom se smatra seksualno zlostavljanje deteta od strane odrasle osobe od poverenja, koja je u poziciji moći i predstavlja autoritet za dete. Dakle, iz perspektive traume nepravilno je ograničiti se na zakonsku definiciju rodoskrnavljenja (rodoskrvnjenja) koja se inače od policije i pravosudja vrlo retko koristi u praksi. Zakonodavac je ovaj član KZ predvideo u cilju sprečavanja i sankcionisanja zdravstvenih posledica seksualne zloupotrebe izmedju srodnika, dok se samo krivično gonjenje vodi prema drugim članovima KZ iz ove oblasti. Takodje, nepravilno je fiksirati se na krvno srodstvo kao presudni faktor koji određuje ozbiljnost traume kod deteta. Krvno srodstvo je samo jedan od faktora, posmatra se korpus faktora – primenjen na lični kapacitet deteta. Fokus je na zloupotrebi odnosa privrženosti (attachment-a) koja se odvija u procesu zavodjenja deteta (grooming process) od strane odrasle, najčešće detetu poznate osobe. Neklasično dijagnostikovanje podrazumeva pogled u znake upozorenja kod deteta i dinamiku porodice ([Prilog 7](#)). (6)

ZAKLJUČAK

U Srbiji se problem nasilja nad ženama još uvek ne razume kao zločin iz mržnje i pri ukazivanju na ovu činjenicu, prisutne su reakcije prema "bauku feminizma". Još uvek izostaje razumevanje da pravilan rad u interesu žena i dece koji su preživeli nasilje počiva na feminističkim principima rada i da su kao potreba i iskustvo izgradjeni od samih žena koje imaju iskustvo nasilja. Iako postoji društveni konsenzus da su kampanje podizanja svesti kao instrument javnog govora važne, ovaj problem nije poželjna tema, nije sproveden nijedan vid tzv. nacionalne kampanje. Tema nasilja nad ženama još uvek nije uvedena u nastavni plan školovanja za različite profile ili kroz preventivne programe u školama za decu i adolescent(kinj)e, beleži se ozbiljan izostanak ma kog vida literature kako za stručnu, tako i za opštu javnost. Institucije sistema do sada nisu integrisale neophodni aktivistički pristup u svoje delovanje kako bi izbegle statičnost i zatvorenost i dosegle žene bilo kroz preventivne aktivnosti ili intervenciju, odnosno zaštitu.

Literatura:

1. Herman, J., (1992) Trauma and Recovery, A Division of HarperCollins Publishers, Inc.
2. Burstow, B., (1992), Radical Feminist Therapy - Working in the Context of Violence, Sage Publications, Inc.
3. Women with Intellectuall Disabilities, Finding a Place in the World, ed. Rannviog Traustadottir and Kelley Johnson; 200, Jessica Kingsley Publishers
4. Motz, A., (2001), The Psychology of Female Violence, Crimes Against the Body, Routledge
5. Russel ,D.E.H., (1998),Dangerous Relationships Pornography, Misogyny and Rape, Sage Publications
6. Craissati, J., (1998), Child Sexual Abusers A Community Treatment Approach, Psychology Press Ltd, Publishers
7. Hearn, J., (1998), The Violences of Men, How Men Talk About and How Agencies Respond to Men's Violence to Women, Sage Publications Ltd.
8. van der Linden, P. i sar., (1999), Daderhulpverlening in Nederland, Inventarisatie van hulpaanbod en preventie voor plegers van seksueel en huiselijk geweld, TransAct
9. Davis, L.,(1991), Aliies in Healing When the Person You Love Was Sexually Abused as a Child, A Division of Harper Collins Publishers, Inc.
10. Jones, A., (1980), Women Who Kill, Ann, AFawcett Crest Book
11. Lamers, F., (1995), Seksueel misbruik van jonge kinderen, Een onderyoek naar signalen en signaleren, en naar ondervragen en vertellen inyake seksueel misbruik, VU Uitgeverij, Amsterdam
12. James, B., (1994), Handbook for Treatment of Attachment-Trauma Problems in Children, Lexington Books

13. Nasilje u partnerskim odnosima i zdravlje, 2005, Autonomni ženski centra, Beograd
14. Sugestije za pravilan tretman problema zlostavljanja dece namenjne pripadnicima /cama pravosudja, (2003), Prevodi članaka Nacionalnog centra za krivično gonjenje slučajeja zlostavljanja dece i istraživačkog instituta tužilaca / teljki Amerike, Incest Trauma Centar, Beograd
15. Praktični priručnik za trenerice i trenere „Nasilje zasnovano na rodnoj pripadnosti iz perspektive preživelih”, (2005), Incest Trauma Centar, Beograd
16. Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, (2005), Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku RS
17. Polazni okvir nacionalne strategije protiv nasilja (radni tekst), (2005), Ministarstvo za rad, zapošljavanja i socijalnu politiku RS
18. Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja, (2007), Ministarstvo unutrašnjih poslova RS

(1) Nacionalni plan akcije za žene, Prvi nacrt dokumenta Radne grupe Nasilje nad ženama,

2006. Preporučena literatura:

1. *Istraživanje o nasilju nad LGBT populacijom u Srbiji, 2006., u izdanju Labrisa - organizacije za lezbejska ljudska prava*

2. *Pravo na lezbejsku egzistenciju u Srbiji, autorke Dušice Popadić, 2006., u izdanju Labrisa - organizacije za lezbejska ljudska prava*

[Nazad](#)

(2) Važno je razmotriti analogije sa Točkom moći i kontrole koji važi za adolescent(kinj)e i decu.

Kod dece je referentan Sindrom pretučenog deteta (Battered Child Syndrome), ali nije predmet detaljnijeg bavljenja ovog Priručnika.

[Nazad](#)

(3) Pogledati Točak moći i kontrole u periodu zabavljanja koji se pokazao i kao efektivan za upotrebu tokom izvodjenja programa prevencije nasilja za adolescent(kinj)e.

[Nazad](#)

(4) U Srbiji još nisu dostupni reprezentativni podaci o tome koliko puta zlostavljane žene pokušavaju da napuste izvršioca dok u tome definitivno ne uspeju. Njihovo prikupljanje bi bilo najjednostavnije u okviru skloništa za žene i decu žrtve nasilja.

[Nazad](#)

(5) Preporučena literatura:

1. *Žene za život bez nasilja, Priručnik za volonterke SOS telefona (1995., izdanje SOS telefona za žene i decu žrtve nasilja iz Beograda)*

2. *Silovanje je zločin, Priručnik za žene koje su preživele seksualno nasilje (2002., izdanje Autonomnog ženskog centra iz Beograda)*

3. *Silovanje je zločin, Priručnik za porodice i prijateljice / prijatelje žena koj su preživele seksualno nasilje (2002., Autonomni ženski centar iz Beograda)*

4. *Tehnike intervjuisanja dece i žena koji su preživeli seksualno zlostav-*

ljanje (sa osvrtom na tehnike intervjuisanja izvršilaca seksualnog zlostavljanja), *Praktični priručnik za pripadnice / pripadnike policije i pravosudja (2003., u izdanju Incest Trauma Centra – Beograd)* *Radnu grupu «Nasilje nad ženama» pri Savetu za ravnopravnost polova činili su Autonomni ženski centar, Incest Trauma Centar – Beograd, Viktimološko društvo Srbije, Sklonište za žene i decu žrtve nasilja - Beograd, Labris i Savetovalište protiv nasilja u porodici.

[Nazad](#)

(6) Preporučena literatura:

1. *Courage to Heal (Hrabro ka oporavku), Vodič za žene koje su preživele seksualno zlostavljanje u detinjstvu, autorki Ellen Bass i Laura Davis, prevod knjige, 2004., u izdanju Incest Trauma Centra - Beograd.*

2. «*Moja tajna kao strah, kao sramota, kao bol... Studije slučajeva Incest Trauma Centra - Beograd*», autorke Ljiljane Bogavac, 2006. u izdanju Incest Trauma Centra - Beograd

[Nazad](#)

NASILJE NAD ŽENAMA

TOČAK: MOĆ I KONTROLA

